

УДК 340.11

М.Г. Хаустова, канд.юрид.наук, доцент
Національний університет
«Юридична академія України
імені Ярослава Мудрого», м. Харків

ІДЕОЛОГІЧНИЙ СКЛАДНИК У СТРУКТУРІ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ СУСПІЛЬСТВА

За сучасних умов політичного, економічного й соціального розвитку все більше інтенсифікуються правові зрушення в житті України. Особливо важлива роль у вирішенні завдань сучасного державотворення належить правовій системі. Саме вона здійснює значний вплив на зміни в суспільстві, вдосконалення законодавчого процесу, підвищення ефективності юридичного регулювання, формування суспільної й індивідуальної свідомості. Правову систему дійсно можна визначити як загальнолюдську організацію в тому значенні, що вона є гуманною, покликаною служити передусім людині.

Категорією «правова система» було впроваджено в юридичну науку для позначення права як системного суспільного явища з метою його аналізу у взаємозв'язку і взаємодії складників її структурних елементів. Із найширших теоретичних позицій правова система завжди розглядалася насамперед як складне збірне поняття, що відбиває сукупність існуючих у суспільстві юридичних явищ, весь

арсенал правових засобів. Тому її так чи інакше характеризує будь-яке юридичне явище. Інша справа, що складники цієї системи розглядаються як неоднакові за своєю питомою вагою, значенням, роллю, функціями, ступенем самостійності [9, с. 13].

Головне ж полягає в тому, що розглядуване поняття покликане відзеркалювати реальну структурованість правової цілісності [2, с. 211], дозволяє вийти за межі розуміння права як сукупності норм, установлених і охоронюваних державою, розкрити цілісний механізм правового регулювання, що містить у собі не тільки норми законодавства, а й усвідомлення правової дійсності й діяльності з реалізації прав та обов'язків. У той же час слід урахувати і значення самого системного підходу до права, що поглиблює наші знання про структурованість права, його функціонування й розвиток, створює теоретичну передумову для практичного вдосконалення такої якості правової дійсності, як системність [1, с. 168].

Правова система – це поняття багатопланове, що містить цілий комплекс компонентів, справляє нормативно-організаційний вплив на суспільні відносини [8, с. 146]. Усі її елементи тісно взаємопов'язані, взаємозалежні, проте їм притаманна відносна самостійність. Поряд із загальними функціями кожен компонент цієї системи виконує тільки йому властиві специфічні функції, що не заважає їм, однак, перебувати в логічному взаємозв'язку. Правова система, за висловом французького вченого Ж. Карбоньє, – «вмістилище й зосередження різних юридичних явищ, що існують у суспільстві водночас на одному й тому ж просторі» [Цит. за 6: с. 112]. Виконуючи загальні і специфічні функції правової системи, усі вони характеризуються єдністю й розходженням, сприяють ефективності дії розглядуваного утворення. Отже, орієнтуючись на методологічний арсенал системного підходу, необхідно вирізнити наступні складники в дослідженні правової системи: суб'єктний, нормативний, інтелектуально-психологічний, діяльнісний і результативний.

На *інтелектуально-психологічному* рівні правової системи формується правосвідомість конкретної людини й суспільства в цілому. Як підкреслює Н. М. Оніщенко, правосвідомість

– це перш за все ставлення людей до права [12, с. 53-55]. Вона становить собою юридичний спосіб усвідомлення системи суспільних відносин і на ідеологічному рівні фіксує зв'язки, що встановилися між іншими елементами правової системи. Елементи правосвідомості за своїм змістом, формою, функціональним навантаженням якісно визначені у структурі останньої й на рівні суспільства. У цілому вони розкривають систему знань, оцінок, вольових установок, що формуються в рамках даної системи [21, с. 611-620].

Правосвідомість – це одвічний супутник права [2, с. 532, 533]. У їх суперечливому розвитку відбувається регламентація суспільних відносин. У правосвідомості, і праву притаманні окремі спільні риси: (а) вони входять до єдиної правової системи, (б) виконують нормативні функції, (в) регулюють суспільні відносини, (г) зумовлені одними соціально-економічними, політичними, ідеологічними, культурними та іншими чинниками. Усе це й визначає їх єдність. Як важливий прояв права, правосвідомість може здійснювати самостійне правове регламентування, за браком інших нормативних правових явищ, які є складниками права. Наприклад, це може мати місце при додержанні права, застосуванні аналогії закону і

аналогії права. Водночас правосвідомість і право є відносно автономними. Так, право завжди є об'єктивним, реальним, інституційним утворенням.

Як форма суспільної свідомості, правосвідомість завжди є суб'єктивним явищем, зміст якого становлять: (а) правові ідеї й поняття; (б) уявлення людей про минуле чи бажане право; (в) суб'єктивне ставлення до чинного права як феномену суспільного життя; (г) масові емоційні реакції на право, вчинки людей, особливо представників влади, (д) інші духовні елементи. На суб'єктивному характері правосвідомості наголошує І.В.Яковюк, стверджуючи, що це сукупність суб'єктивних елементів правового регулювання [2, с. 534]. Отже, правосвідомість є внутрішнім особистісним механізмом регламентації поведінки (діяльності) людей у юридично значущих ситуаціях [11, с. 119-121].

Деякі мислителі вважали, що норми права, їх обов'язковість і примусовість живуть лише у свідомості людей, тому право – явище психологічне. Так, Л. Петражицький виходив з того, що науки про право, державу, моральність повинні спиратися на аналіз психологічних явищ, вважаючи, що право корениться у психіці індивіда і що інтерпретація права з позиції його психоло-

гії дозволяє поставити юридичну науку на ґрунт достовірних знань [20, с. 327-335].

Найповніше й найрізноманітніше правосвідомість відбиває ідеальну, духовну сутність права як елемента культури, своєрідні архитипові інваріанти життєвого укладу певного народу. Замічено, що в різних типах цивілізації, культурно-історичних спільнотах існують досить різноманітні уявлення про норми поведінки, про належне, про способи впорядкування тих чи інших ситуацій тощо. Ідеться про етноправові тенденції соціального регламентування, виявити які можна, тільки розглядаючи правосвідомість як феномен, що підпорядковується відповідній внутрішній логіці свого розвитку, яка детермінується не наказами державної влади й економічними рішеннями, а в першу чергу накопиченим культурою духовним, розумовим потенціалом світового й національного права. Як справедливо відзначається в науковій літературі, правосвідомість є відносно незалежним цілісним явищем, що вимагає вивчення як особливого об'єкта, через яке теорія права виходить на такі, так би мовити, таємні питання, як сутність права, його генезис, культурна специфіка юридичного регулювання, деформації правової поведінки,

джерела і причини злочинності та іншої соціальної патології [21, с. 593-598].

В. М. Сирих вважає, що правосвідомість – це насамперед знання, яке відбиває такі соціальні явища, як право, всі його різноманітні зв'язки і співвідношення з іншими соціальними явищами, як-то: (а) законодавство і норми права, що містяться в ньому; (б) юридична практика, тобто діяльність компетентних органів держави по підготовці і прийняттю нормативно-правових актів державних органів, громадян та інших осіб з реалізації норм права в конкретних правовідносинах, держави й суспільства – по боротьбі з правопорушеннями; (в) відомості про історію становлення й розвитку права як соціального явища, його етапи, пройдені в процесі розвитку [18, с. 137-139].

Відомий російський філософ і правознавець І.О.Ільїн підкреслював, що правосвідомість не зводиться до одного знання, оскільки людина без неї житиме власною волею й терпіти сваволю від інших. Він розглядав її як сукупність поглядів на право, державу, на всю організацію громадського життя, і вважав, що форма правління в державі визначається передовсім монархічною або республіканською правосвідомістю народу [3, с. 210-213].

Правосвідомість включається в роботу на стадіях як правотворчості, так і реалізації права. Тією чи іншою мірою вона присутня у всіх елементах механізму правового регулювання норм права, в актах його реалізації у правовідносинах. Найбільш вагому роль відіграє вона на останній стадії, в процесі втілення в життя юридичних прав та обов'язків [4, с. 72]. Від рівня, якості, характеру і змісту правосвідомості значною мірою залежить те, якою буде поведінка індивіда в суспільстві – правомірною, соціально корисною чи неправомірною, соціально шкідливою й небезпечною [5, с. 38]. Будучи оцінкою суб'єктами їх правового становища в суспільстві, правосвідомість досить відчутно впливає на вибір того чи іншого варіанту їх поведінки.

Правові ідеї й почуття, як субстрактні елементи, виступають необхідними ланками психологічного механізму дії права, завдяки якому правова система суспільства може впливати й на свідомість людей. Правосвідомість відзеркалює правову дійсність, що склалася за конкретно-історичних умов у тій чи іншій країні, й водночас впливає на функціонування й розвиток її правової системи. Вона є активним елементом системи правового впорядкування суспільних відносин: право не може

здійснювати свій регулятивний вплив інакше, як через людей, безпосередньо впливаючи на їх свідомість. За посередництвом правових ідей і теорій, почуттів та емоцій норми права, інші правові явища оцінюються з точки зору справедливості, життєвих потреб та інтересів людей і суспільства в цілому. При цьому формуються установки на правову поведінку індивідів, уявлення про критерії ефективності правового регулювання, шляхів реформування й удосконалення законодавства, судово-правової системи та юридичної практики.

Як зазначає О.Ф. Скакун, правосвідомість є не просто й не лише компонентом правової системи. Оскільки комунікативні зв'язки в останній є безперевними, правосвідомість покликана відбивати спрямованість і стан правового розвитку суспільства, детермінувати ідеологічне й соціально-психологічне функціонування цієї системи. Правосвідомість повсюдна у правовій системі: пронизує всю її структуру (підсистеми), механізми правового регулювання і правого впливу, що охоплюють цю систему у функціональному значенні. Вона виступає визначальною формою суспільної свідомості в силу того, що об'єктом її відбиття й реакції є явища правової реальності [16, с. 615]. Разом із тим зазначимо, що правової

свідомості в чистому вигляді не існує, оскільки її неможливо механічно розділити з мораллю і політичною свідомістю під час пізнання й аналізу правових явищ. Указані види свідомості взаємно проникають, функціонально доповнюють і підкріплюють одна одну. Водночас права свідомість має певні особливі риси, що дозволяє розглядати її як відносно самостійне явище, що виконує специфічні завдання й функції. В умовах формування правової, демократичної державності правовий складник суспільної свідомості одержує додаткові стимули для свого становлення й розвитку, як одна з найважливіших її частин. Для правової держави важливо, аби правосвідомість кожного громадянина й суспільства в цілому характеризувалася: (а) високим ступенем засвоєння цінності права, (б) беззастережною повагою до прав людини і громадянина як невід'ємної від особи можливості, що становить юридичний фундамент її життєдіяльності, правових процедур вирішення конфліктів, (в) знанням права й повагою до нього, (г) переконаністю в необхідності дотримуватися приписів правових норм [15, с. 71]. Необхідно, щоб суспільна правосвідомість визначалася масовістю правомірної поведінки. Усі компоненти, що утворюють правосвідомість

(ідей, теорії, концепції, почуття, емоції, настрої, установки тощо), структурно об'єднуються у 2 відносно автономні – правову ідеологію і правову психологію [2, с. 534]. Іноді окремим елементом виділяють правову науку [18, с. 133], але вона є одним з елементів правової ідеології. О. Ф. Скакун у структурі правосвідомості суспільства визначає три елементи: правову психологію, правову ідеологію і правову поведінку [17, с. 501]. На нашу думку, останню недоречно відносити до цих елементів, бо вона є результатом правового регулювання, взаємодії правосвідомості і правових норм.

Пануюча правова ідеологія, втілена в позиціях світоглядного порядку, у керівних політичних документах тощо, безпосередньо виражає, сутність національної правової системи, її соціально-політичний, глибинний правовий зміст. У зазначеному плані правова свідомість стає ще більш політично і юридично значимою після того, як утворюючи цей зміст, його ідеї втілені безпосередньо у праві, виражені в його принципах. Зберігаючи весь час спрямовуюче значення для законодавства і практики його застосування, вони стають конкретизовано багатими ідеями-принципами, прямо й повно відповідаючими змісту права [22, с. 196].

Правова ідеологія характеризується цілеспрямованим, як правило, науковим або філософським осмисленням права як цілісного соціального інституту не в окремих його проявах (наприклад, у виді тих чи інших норм, судових рішень тощо), а як самостійний елемент суспільства (культури, цивілізації). У сфері ідеології й через неї знаходять висвітлення потреби й інтереси насамперед соціальних груп, класів, народів, держави, світової спільноти в цілому. Звичайно, елемент індивідуального, особистісного присутній і в ідеологічному відзеркаленні правової дійсності: та чи інша ідеологічна доктрина створюється й формулюється зазвичай окремими людьми – вченими, філософами, громадсько-політичними діячами, а згодом стає надбанням багатьох (також конкретних) людей, які досягають у своїй свідомості системного цілісного відбиття держави і права.

Прикладами правової ідеології як способу правової свідомості можуть служити гегелівська філософія права, природно-правова, позитивістська, марксистська доктрини держави і права, багато сучасних концепцій правопізнання. Як свідчить історія радянського права, у перші роки соціалістичної революції правосвідомість робітників, заснована на марк-

систсько-ленінській ідеології, ще до видання нових (радянських) законів як би підміняло саме право, виступало нормативним підґрунтям юридичного регулювання. Після того, як правова система була сформована, ця ідеологія, взаємодіючи з чинними нормами права та юридичною практикою, взаємонаповнюючись та розвиваючись у цьому процесі, супроводжує право, виражаючи його особливості і глибинні риси [1, с. 68,69].

Цариною найпоширенішого застосування правової ідеології є не індивідуальні і стихійно-масові відносини людей, що характерно для правової психології, а спрямованість на вираження інтересів і потреб, оформлених інституціоналізованих соціальних співтовариств – класів, політичних партій, громадських рухів, держави, міждержавних об'єднань. Ті чи інші політичні організації, що беруть участь у сучасних владновідносинах, створюються, як правило, на засадах якої-небудь правової ідеології – консервативної, ліберальної, марксистської, християнської та ін. У демократичній державі, якою є Україна, стрижнем правосвідомості, як проголошує Конституція, виступає визнання принципу верховенства права, життя і здоров'я, честі й гідності, недоторканності й безпеки людини як найвищої соціальної цінності. [2, с. 533].

У цьому випадку правова ідеологія виконує своє основне призначення – служити своєрідним соціальним планом-програмою діяльності людей організованих у партію, рух, політичну систему в цілому, дозволяє їм усвідомлено й доцільно підходити до досягнення певних соціальних і правових ідеалів [21, с. 613]. Вона охоплює все коло правотворчості й правозастосування, містить ідеї, концепції, оцінку перспектив розвитку права, цілі й завдання прийняття тих чи інших правових актів, основні правові принципи, конкретний зміст правового регулювання [21, с. 614-616].

Прикладом конкретної, доволі складної й суперечливої діяльності спільноти людей може служити поступовий процес формування в Україні ідеології правової держави, що повинно відповідати як загальнолюдським, так і національним уявленням про демократію, забезпеченню прав людини, гуманному і справедливому правопорядку. Отже, доктрина правової держави є ідеологічним підґрунтям для розвитку української державності. Наявність демократичної, соціально, культурно й історично обґрунтованої державно-правової ідеології – життєво важлива умова діяльності будь-якого суспільства. Як відзначається в сучасній вітчизня-

ній правовій літературі, дійсний вибір для майбутнього України зараз полягає не в тому, жити з ідеологією чи без неї (тому що якась буде обов'язково), а в тому, яка саме ідеологія найбільш адекватна державі, її сутності, духу, перспективам розвитку [13, с. 9-16].

Для України в перехідний період національна правова ідеологія набуває особливої значимості. Вона дозволяє людині, класам, партіям так чи інакше орієнтуватися в новій політичній обстановці. Ніяка (навіть найдетальніша) пропаганда чинного законодавства цього дати не в змозі. На відміну від конкретних утилітарних програм, гасел, планів та обіцянок, правова ідеологія орієнтується на тривалі, довгострокові процеси, норми поведінки, в силу чого вона здатна з'єднувати покоління, концентрувати зміст їх діяльності (зокрема, молоді) на соціальні й творчі цілі. Правова ідеологія виступає певним синтезом правових знань, правової культури в цілому, в концептуальному виді доступна не тільки фахівцям, а й широким верствам населення, конкретно кожній людині, пропагуючи сенс життя, праці, орієнтуючи їх у складному й суперечливому світі.

Еволюція сучасного праворозуміння в напрямку лібералізації по-новому трактує роль

і місце принципів правової системи як відправних, керівних засад, вимог, що пред'являються до учасників суспільних відносин з метою гармонійного поєднання індивідуальних, групових і суспільних відносин [8, с. 20]. Що стосується права, потрібно мати на увазі, що в цій царині, як і в усіх інших принципах – це передусім ідеї, загальні й імперативні вимоги, закріплені у праві, які виступають концентрованим вираженням найважливіших сутнісних рис і цінностей, притаманних цій системі права, що визначають її характер і напрямки подальшого розвитку [14, с. 37]. Такими можуть бути визнані ідеї волі, рівності, справедливості. Звичайно, і рівність, і свобода – дійсно правові ідеї. І все-таки, як вбачається, найповніше й найбільш адекватно втілює суть права саме ідея справедливості, як одна з найбільш гуманних і плідних в історії людства. При цьому в уявленні індивідів вона завжди поєднувалася з правом (у римлян *jus* – право й *justitia* – справедливість). Такий зв'язок обумовлено її правовим характером. За найзагальнішими уявленнями справедливість у суспільстві, для людини – це відповідність того, що саме остання віддає людству й одержує від нього, відповідність прав та обов'язків. Цілком природно, що справедливість є стрижне-

вою категорією і для державно-правової сфери. Як бачимо, із самого початку ідея справедливості якнайкраще втілюється саме в праві, перетворюючи інститут права на важливий засіб для її забезпечення [14, с. 46].

Принципи права у викладеному розумінні не є надбанням однієї якої-небудь країни або навіть якогось конкретного історичного періоду, кореняться у всій еволюції права, протягом якої вони становили його сутність і застосовувались у різних історичних умовах. І все-таки щодо них можна простежити певну закономірність. Наведені принципи спираються не на будь-який порядок у суспільстві, а саме на правовий з його демократичною, гуманістичною спрямованістю. Тоталітарні режими визнавали право та його принципи на словах, фактично ж його ігнорували (приміром, тоталітарні режими ХХ ст.). У правових же принципах містяться демократична й гуманістична традиції, історична наступність права.

Другий компоненті правової свідомості – правовій психології – притаманні 2 ознаки: (а) процес відбиття, пізнання права обмежується засвоєнням (тлумаченням) норм права, знаннями, які існують у країні й у світі правових подій, і формуванням на підставі пізнаного психологічних феноменів – оцінок, почуттів, емоцій,

вольових актів; (б) пізнання здійснюється суцільно з практичними цілями, для здійснення яких-небудь юридично значимих дій, учинків [18, с. 134].

У цілому ж це стихійна, несистематизована й найпоширеніша форма усвідомлення права, яка тією чи іншою мірою властива всім суб'єктам і може виникнути з приводу будь-якого правового явища [2, с. 536]. М. І. Матузов та О. В. Малько підкреслюють, що правова психологія відповідає емпіричному, повсякденному рівню суспільної свідомості, що формується в результаті повсякденної практики як окремих людей, так і соціальних груп [21, с. 610-613]. Правова психологія – свого роду стихійний, несистематизований зріз правової свідомості, що виражається в окремих психологічних реакціях будь-якої людини або тієї чи іншої соціальної групи на державу, право, законодавство, інші юридичні феномени. Радість або прикрість з приводу прийняття нового або скасування старого закону, почуття задоволення або невдоволення практикою застосування юридичних норм, діями правоохоронних органів, нетерпиме або байдуже ставлення до порушень юридичних заборон – усе це правові почуття (емоції), які в сукупності утворюють у суспільній свідомості сферу право-

вої психології. Але в той же час правова психологія є найбільш поширеною формою свідомості права, властивою тією чи іншою мірою всім суспільним відносинам, що виникли за участю юридичного елемента.

Громадяни позитивно оцінюють прийняті державою нормативно-правові акти й заходи з удосконалення практики реалізації норм права, якщо вони відповідають їх ціннісним орієнтирам. І, навпаки, люди дають їм негативну оцінку, якщо ті не відповідають зазначеному. Правові емоції й почуття можуть виражатися в усвідомленні необхідності виконувати юридичні обов'язки, в гуманному ставленні до осіб, які вчинили правопорушення, у скоєнні щодо вчиненого, у розчаруванні у прийнятому акті та ін. Усе це впливає на вибір індивідом конкретного варіанту поведінки, тобто на процес формування його волі, під якою в соціальній психології розуміється свідоме регулювання людиною своїх дій і вчинків, усвідомлене ухвалення рішення діяти відповідним чином [19, с. 294].

На переконання С.О. Комарова й О.В. Малька, правова психологія виражає психічне ставлення до права і правових інститутів і включає наступні елементи: (а) суспільний інтерес, мотиви діяльності певних соціальних груп, що пов'язано з їх

місцем у структурі суспільства; (б) психологічний уклад, тобто звички, традиції, переконання, притаманні соціальним групам; (в) уявлення про право, вироблені в останніх під впливом їх психічного складу; (г) почуття, емоції, настрої, пов'язані з правом, властиві соціальним групам; (д) способи формування настроїв, почуттів, емоцій, що виражаються у впливі, взаємовпливі, наслідуванні, навіюванні. Юридична психологія, будучи сама по собі складним змістовним об'єктивно регуляторним явищем, включає значну царину несвідомого – цілий світ психічних явищ і процесів, обумовлених фактами дійсності, впливу яких суб'єкт не усвідомлює. Ця сфера несвідомого, активно залучена в генезис правових подань, бере участь у формуванні поведінки – як правомірної (стереотипи, звички, автоматизми тощо), так і протиправної. Несвідоме може виявлятися як інтуїція, афект тощо [19, с. 295].

Саме в середовищі психологічних реакцій право знаходить прояв своєї соціальної сутності – гуманізму, справедливості, формальної рівності суб'єктів та ін. Ці його характеристики виражають людські почуття й оцінки. Від їх адекватності законодавству, психологічного настрою людей багато в чому залежить ефективність чинних актів, усієї

правореалізаційної практики. Більше того, правова психологія є найбільш глибокою сферою правового відбиття, прихованою від безпосереднього сприйняття й розуміння, що часом породжує такі типи індивідуальних і масових реакцій на право й законодавство, які здатні кардинально забезпечити успіх або невдачу тих чи інших законодавчих програм. Несприйняття у психології населення тих чи інших заборон як реально суперечливих, а дозволів – як соціально виправда-

них призводить, як правило, до серйозних проблем у реалізації нового законодавства, породжує численні труднощі в діяльності правоохоронних органів. Ігнорування правової психології громадян у правовій політиці держави не раз оберталось провалом тих чи інших державних заходів, які за погляду своїми соціальними цілями часто були суспільно корисними [21, с. 612]. Сьогодні ця психологія проходить становлення як самостійна юридична наука.

Список літератури: 1. *Алексеев С.С.* Восхождение к праву. Поиски и решения. – М.: Норма, 2001. – 576 с. 2. Загальна теорія держави і права: Підручник / За ред. *М.В.Цвіка, В.Д.Ткаченка, О.В.Петришина.* – Х.: Право. – 2009. – 584 с. 3. *Ильин И.А.* О монархии // *Вопр. филос.* 1991. – № 4,5. – С. 56-71. 4. *Ильин И.А.* Основы законоведения. Общее учение о государстве и праве. – СПб: М.: Зерцало, 1995. – 124 с. 5. *Ильин И.А.* Понятие права и силы. Опыт методологического анализа. – М.: Медиум, 2000. – 321 с. 6. *Карбонье Ж.* Юридическая социология: Учебник. – М.: Юрид.лит., 1986 – 340 с. 7. *Корчевский Д.С.* Современная правовая система Российской Федерации (теоретический анализ): Дис... канд. юрид. наук. – М., 2000. – 173с. 8. *Колодій А.М.* Принципи права України: Монографія. – К.: Юрінком Інтер, 1998. – 208 с. 9. *Матузов Н.И.* Правовая система и личность. – Саратов: Изд-во Саратов. ун-та, 1987. – 234 с. 10. *Марченко М.Н.* Проблемы теории государства и права: Учебное пособие. – М., 2006. – С. 476. 11. *Оксамытний В.В.* Правомерное поведение личности. – Киев: Монографія. – 1985. – 175 с. 12. *Онїщенко Н.М.* Правова система: проблеми теорії: Монографія. – К.: ІДП НАН України, 2002. – 348 с. 13. *Погоріло В., Федоренко В.* Об'єкти конституційного права України: поняття, ознаки та види // *Право України.* – 2004. – № 2. – С. 9-16. 14. *Пограбняк С.П.* Основоположні принципи права (змістовна характеристика): Монографія. – Х.: Право, 2008. – 240 с. 15. *Правова культура в умовах становлення громадянського суспільства: Монографія/За ред. Ю.П.Битяка та І.В.Яковюка.* – Х.: Право, 2007. – 248 с. 16. *Правова система України: історія, стан та перспективи : У 5-ті т. – Т.1 : Методологічні та історико-теоретичні проблеми формування і розвитку правової системи України/ За заг. ред. М.В.Цвіка, О.В.Петришина.* – Х.: Право, 2008. – 728 с. 17. *Скакун О.Ф.* Теория государства и права: Учеб. – Харьков: Консум.- 2000. – 704 с. 18. *Сырых В.М.* Теория государства и права: Харьков: Учеб. – 2-е изд., стереотип. – М.: Юстицинформ, 2002. – 592 с. 19. *Теория государства и права./ Под ред. С.А. Комарова, А.В. Малько.* – М.: НОРМА, – 2003. – 800 с. 20. *Теория государства и права: Хрестоматия: В 2-х т. Т.2: Право/Автор-сост. М.Н. Марченко.* – М.: Городец, 2004. – 800 с. 21. *Теория государства и права: Курс лекцій / Под ред Н.И. Матузова, А.В. Малько.* – М.: Юристъ. – 2004. – 768 с. 22. *Явич Л.С.* Право развитого социалистического общества. Сущность и принципы. – М.: Юрид. лит., 1986. – 232 с.

ПРОБЛЕМИ ЗАКОННОСТІ

ИДЕОЛОГИЧЕСКАЯ СОСТАВЛЯЮЩАЯ В СТРУКТУРЕ ПРАВОВОЙ СИСТЕМЫ ОБЩЕСТВА

Хаустова М.Г.

Статья посвящена определению роли значения правовой системы общества. Освящаются различные подходы к структуре правовой системы, особенное внимание уделяется интеллектуально-психологическому уровню. Определяется, что именно эта составляющая в структуре правовой системы представляется собой совокупность взглядов на право и другие правовые явления, которые делятся на правовую психологию, правовую идеологию и правовую культуру.

Ключевые слова: правовая система, правовое сознание, правовая идеология.

IDEOLOGICAL ELEMENT IN STRUCTURE OF A SOCIETY LAW SYSTEM

Haustova M.G.

The article is devoted to the determination of the role and importance of a society law system. Different approaches to the structure of a law system are considered and the main attention is paid to the intellectual and psychological level. It is determined that this very constituent in the structure of a law system represent the combination of views on law and other law phenomena which, are divided into law psychology, law ideology and law culture.

Key words: law system, law consciousness, law ideology.

Надійшла до редакції 18.01.2011 р.

УДК 94(470+571):342.4»1906»

О. В. Зінченко, д-р іст. наук, доцент
*Національний університет «Юридична академія
України імені Ярослава Мудрого», м. Харків*

ОСНОВНИ ДЕРЖАВНИ ЗАКОНИ РОСІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ 1906 р. – КОНСТИТУЦІЯ ЧИ «КОНСТИТУЦІЙНИЙ КОСТЮМ» САМОДЕРЖАВСТВА?

На даний час немає концептуальної відповіді на запитання, в чому ж полягає правова сутність Основних державних законів Російської імперії 1906 р. Щодо нього впродовж цілого століття точилася дискусія правознавців та істориків, але своєї вирішальної межі вона не дійшла й у наші дні. Із цього ви-

пливає актуальність дослідження, а поряд з науковим постає й політичний аспект проблеми.

Радянські вчені А. М. Давидович і Є. Д. Черменський у 1975–1976 рр. цілком справедливо зауважували, що питання про тотожність Основних державних законів 1906 р. і конституції виявляється складним, а в